

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

doi:10.15421/nvlvet7921

ISSN 2519–2698 print
ISSN 2518–1327 online

<http://nvlvet.com.ua/>

УДК 574.2:502.2 (477.83)

Дослідження основних проблем природно-заповідного фонду Львівської області та шляхи їх розв'язання

Т.Б. Нагірняк, Б.М. Калин
ecology@lvet.edu.ua

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького,
вул. Пекарська, 50, Львів, 79010, Україна*

Збереження генетичного, видового та екосистемного біорізноманіття є одним з найважливіших завдань світового співтовариства для досягнення збалансованого розвитку. У статті розглянуто особливості регіонального розвитку та основні проблеми природно-заповідного фонду Львівської області. Обґрунтовано, що проблема оптимізації природного середовища і зокрема земель природно-заповідного фонду є надзвичайно актуальна і потребує свого вирішення. Функціонально-просторові особливості землекористування (структура угідь) і розподіл заповідних об'єктів та територій у межах Львівщини свідчать про низьку частку заповідних територій поліфункціонального призначення, малу кількість великоплощинних заповідних територій, абсолютна більшість з яких належать до лісових, та наявність великої кількості дрібних точкових заповідних об'єктів, що не можуть повною мірою забезпечити збереження генетичного й ландшафтного різноманіття. Така ситуація зумовлює потребу активізації створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду в області з урахуванням її природно-географічного районування, територіальних особливостей рослинного покриву, фауни й ландшафтів, а також перспектив розбудови екомережі як цілісної системи природних і напівприродних територій. Визначено, що частка об'єктів ПЗФ від загальної площі території області, різноманіття природних ландшафтів і рослинних угруповань, просторова територіальна структура власне природоохоронних територій не повною мірою відповідають міжнародним стандартам.

Для ефективного функціонування та розвитку ПЗФ області запропоновано комплекс оптимізаційних заходів, зокрема розширення мережі та покращення репрезентативності заповідних територій, в тому числі й поліфункціонального призначення, проведення оптимізації землекористування, здійснення ренатуралізації, підвищення еколого-освітнього рівня населення.

Ключові слова: *природо-заповідний фонд, екологічна мережа, Львівська область, природоохоронні об'єкти, заповідна справа, біорізноманіття.*

Исследование основных проблем природно-заповедного фонда Львовской области и пути их решения

Т.Б. Нагірняк, Б.М. Калин
ecology@lvet.edu.ua

*Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицького,
ул. Пекарская, 50, г. Львов, 79010, Украина*

Сохранение генетического, видового и экосистемного биоразнообразия является одним из важнейших заданий мирового сообщества для достижения сбалансированного развития. В статье рассмотрены особенности регионального развития и основные проблемы заповедного фонда Львовской области. Обосновано, что проблема оптимизации естественной среды и в частности земель заповедного фонда чрезвычайно актуальна и нуждается в решении. Функціонально-пространственные особенности землепользования (структура угодий) и распределение заповедных объектов и территорий в пределах Львовской области свидетельствуют о низкой части заповедных территорий полифункціонального назна-

Citation:

Nahirniak, T.B., Kalyn, B.M. (2017). Research of main problems of the natural reservoir fund of the Lviv region and the ways of their solvency. *Scientific Messenger LNUVMB*, 19(79), 105–110.

чення, малом числі великоплощадних заповідних територій, абсолютне більшість з яких належать до лісних, і наявності великої кількості малих точкових заповідних об'єктів, які не можуть в повній мірі забезпечити збереження генетичного і ландшафтного різноманіття. Така ситуація передбачає потребу активізації створення нових територій і об'єктів заповідного фонду в області з урахуванням її природно-географічного районування, територіальних особливостей рослинного покриву, флори, фауни і ландшафтів, а також перспектив розвитку екосистем як цілісної системи природних і напівприродних територій. Визначено, що частка об'єктів ЗФ від загальної площі території області, різноманітність природних ландшафтів і рослинних угруповань, просторовий територіальний структурний склад природоохоронних територій не в повній мірі відповідає міжнародним стандартам.

Для ефективного функціонування і розвитку ЗФ області запропоновано комплекс оптимізаційних заходів, зокрема розширення мережі і покращення репрезентативності заповідних територій, в тому числі поліфункціонального призначення, проведення оптимізації землекористування, реалізація ренатуралізації, підвищення еколого-освітнього рівня населення.

Ключові слова: заповідний фонд, екологічна мережа, Львівська область, природоохоронні об'єкти, заповідне діло, біорізноманітність.

Research of main problems of the natural reservoir fund of the Lviv region and the ways of their solvency

T.B. Nahirniak, B.M. Kalyn
ecology@lvet.edu.ua

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine

Preservation of genetic, species and ecosystem biodiversity is one of the most important tasks of the world community for achieving balanced development. The features of regional development and basic problems of the naturally-protected fund of the Lviv area are considered in the article. It is substantiated that the problem of optimization of the natural environment, and in particular the lands of the nature reserve fund, is extremely relevant and needs to be solved. The functionally-spatial features of land-tenure (structure of lands) and distribution of the protected objects and territories within the limits of Lviv region testify to subzero part of the protected territories of the multifunctional setting, a few of large area of the protected territories, absolute majority from that belong to forest, and presence of plenty of the shallow point protected objects that can't to a full degree provide maintenance of genetic and landscape variety. Such a situation necessitates the activation of the creation of new territories and objects of the natural reserve fund in the region, taking into account its natural geographic zoning, territorial features of vegetation, flora, fauna and landscapes, as well as prospects for the development of the ecological network as a holistic system of natural and semi-natural territories. It is determined that the share of objects of the reserve fund from the total area of the region, the diversity of natural landscapes and plant communities, the territorial structure of the protected areas is not fully in line with international standards.

For the effective functioning and development of the reserve fund of the region, a complex of optimization measures was proposed, in particular, the network expansion and the enhancement of the representativeness of protected areas, including multifunctional purposes, optimization of land use, implementation of renaturalization, and raising the ecological and educational level of the population.

Key words: nature reserve fund, ecological network, Lviv region, nature protection objects, protected area, biodiversity.

Вступ

Відомо, що гарантією збереження унікальних і типових природних ландшафтів, зменшення темпів втрат біорізноманіття є створення і підтримання науково обґрунтованої, репрезентативної, функціонально цілісної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду як базового елемента екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку регіону у складі країни загалом.

Репрезентативна й функціонально цілісна мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду, створена з урахуванням науково обґрунтованих підходів до збереження регіональної біотичної та ландшафтно-різноманітності, є структурно-функціональною основою формування екомережі як нової форми організації територіальної охорони природи в умовах подальшого інтенсивного антропогенного впливу на довкілля і трансформації природних ландшафтів.

Мета дослідження – аналіз сучасного стану природно-заповідного фонду Львівської області, розробка заходів щодо раціонального використання об'єктів ПЗФ регіону.

Результати та їх обговорення

Негативні антропогенні впливи на довкілля призвели до зникнення великої кількості популяцій природних видів і загрози існуванню для багатьох з існуючих. Сьогодні в межах Львівської області росте 110 видів рослин, що включені до Червоної книги України, 259 регіонально рідкісних видів рослин, 14 видів рослин, що підлягають охороні згідно зі списками Бернської конвенції. Серед представників тваринного світу налічується 136 видів, включених до Червоної книги України, 41 вид тварин, включених у Європейський Червоний список, 130 регіонально рідкісних видів, 157 видів тварин, що підлягають охороні згідно зі списками Бернської конвенції.

Інвентаризація видів рослин і тварин, котрі підлягають особливій охороні, для території області, як і в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду області, проведена лише частково. Інвентаризація видового складу й поширення видів природної флори й фауни та оцінка стану їхніх популяцій поза територіями й об'єктами природно-заповідного фонду проводиться тільки в рамках науково-дослідних тем відповідних дослідних установ області, а її результати лише частково доступні для природоохоронної практики. Все це ускладнює процес оцінки репрезентативності як окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду області, так і їх сукупностей в межах певних природно-географічних виділів, що значною мірою ускладнює формування функціонально цілісної системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду області.

Відповідно до Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року, площа природно-заповідного фонду області збільшувалася, проте її частка від загальної площі території області, різноманіття природних ландшафтів і рослинних угруповань, територіальна структура власне природоохоронних територій не повною мірою відповідають міжнародним стандартам. Структура та динаміка природоохоронних об'єктів Львівської області за роками наведена в табл. 1.

Просторова структура природно-заповідного фонду області дуже нерівномірна. За фізико-географічними районами території та об'єкти природно-заповідного фонду Львівщини розподілені таким чином (табл. 2).

Таблиця 1

Структура та динаміка природоохоронних об'єктів за роками (загальнодержавного та місцевого значення)
(Materialy do Natsionalnoi dopovidy Ukrainy pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u 2016 rotsi)

Категорія об'єкту ПЗФ	Кількість						Площа, тис. га					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015–2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015–2016
Природні заповідники	1	1	1	1	1	1	2084,5	2084,5	2084,5	2084,5	2084,5	2084,5
Національні природні парки	3	3	3	3	3	3	58350,5	58350,5	58350,5	58350,5	58350,5	58350,5
Заказники	42	43	43	43	43	43	30866	30886	30886	30886	30886	30904,92
Заповідні урочища	48	48	48	48	48	48	6502,3	6502,3	6502,3	6502,3	6502,3	6502,4
Пам'ятки природи	166	182	182	182	183	185	2364,8	2364,8	2364,8	2364,8	2364,8	2361,39
Ботанічні сади	3	3	3	3	3	3	42,7	42,7	42,7	42,7	42,7	42,7
Дендропарки	2	2	2	2	2	2	64,0	64,0	64,0	64,0	64,0	64,0
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	59	60	60	60	61	62	879,12	893,02	893,02	893,02	894,42	905,37
Регіональні ландшафтні парки	4	4	4	4	5	5	47379	47379	47379	47379	56288,9	56288,9

Таблиця 2

Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду Львівщини за фізико-географічними районами (Rehionalna tsilova prohrama rozvytku zapovidnoi spravy u Lvivskii oblasti na period 2009–2020 rr)

Фізико-географічний район, загальна кількість об'єктів ПЗФ	Функціональні типи об'єктів (кількість)				% об'єктів, що мають опосередковане природоохоронне значення
	ПЗ, НПП, РЛП	площинні об'єкти	парки, ботсади	«точкові» об'єкти	
Передкарпаття, 105	0	17	26	61	82,9
Поділля, 114	4	47	25	38	55,3
Скибові Карпати, 44	3	19	2	20	50
Вододільні Карпати, 22	0	17	0	5	22,7
Рівнини Верхнього Бугу й Стиру, 33	0	18	10	5	45,5
Волинська височина, 6	0	3	1	2	50

Нерівномірність просторового розподілу об'єктів природно-заповідного фонду певним чином зумовлена особливостями природничого районування області

й значенням кожного з природно-географічних регіонів для збереження біотичної та ландшафтної різноманітності та його місцем у структурі регіональної

екомережі. Водночас, варто зазначити, що за просторовим розподілом території та об'єкти природно-заповідного фонду області недостатньо мірою відповідають критеріям регіональної репрезентативності, тому їх просторова структура потребує поліпшення.

У Львівській області на 16 об'єктах і територіях природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (55% від необхідної кількості) проведено інвентаризацію та встановлено межі в природі (на місцевості) на загальну площу 35823,8625 га. Із загальної площі природно-заповідного фонду місцевого значення 84,02 тис. га проінвентаризовано та встановлено межі 107 об'єктів і територій (62% від необхідної кількості) на загальну площу 52350,27 га.

У складі природно-заповідного фонду області 131 об'єкт належить до так званих «точкових» об'єктів (окремі дерева, артефакти неживої природи, деякі антропогенні об'єкти, наприклад свердловини мінеральних вод, нафти), котрі практично не відіграють істотної ролі щодо збереження природної біотичної та ландшафтної різноманітності регіону. Звичайно, вони не становлять істотного відсотка площі природно-заповідного фонду регіону (38,46 га), хоча створюють певний «кількісний» фон, що не завжди позитивно впливає на оцінку функціональності локальних складових регіонального (обласного) природно-заповідного фонду в розрізі одиниць природничого районування.

Ще 64 об'єкти – це парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, дендрарії, зоопарк, тобто об'єкти антропогенного походження, значення яких у збереженні природних комплексів регіону є опосередкованим. Їхня загальна площа становить 997,52 га (0,75% площі природно-заповідного фонду області). Отже, кількісні показники природно-заповідного фонду області, без урахування площ і розташування об'єктів, жодним чином не можуть відображати функціональне значення складових природно-заповідного фонду регіону.

Абсолютна більшість великоплощинних об'єктів природно-заповідного фонду області належать до лісових. Дуже слабо представлені в структурі природно-заповідного фонду водно-болотні, лучні й лучно-степові екосистеми регіону (Informatsiina dovidka shchodo stanu pryrodno-zapovidnoho fondu Lvivskoi

oblasti). Особливо помітно це в гірській частині Карпат, де до складу великих об'єктів, таких, наприклад, як заказники «Пікуй», «Либохорівський», заповідне урочище «Зелеміль» та інші належать лише землі лісового фонду, до яких не належать лучні ділянки полонин, що перебувають в іншому адміністративному підпорядкуванні.

Така ситуація зумовлює потребу активізації створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду в області з урахуванням її природно-географічного районування, територіальних особливостей рослинного покриву, флори, фауни й ландшафтів, а також перспектив розбудови екомережі як цілісної системи природних і напівприродних територій, що покликана забезпечити умовно природний перебіг процесів в екосистемах регіону, зокрема функціонування й відтворення популяцій тварин і рослин, збереження рідкісних і зникаючих представників рослинного, тваринного світу й мікобіоти, котрі потребують охорони на регіональному, національному й міжнародному рівнях. Варто зазначити, що при винесенні в природу меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду виникає ряд проблем, оскільки значна кількість об'єктів створено ще у 1984 році. Також на сьогодні наявні не всі картографічні матеріали.

Ще однією з проблем є те, що території ПЗФ не завжди обліковуються на місцевому рівні у статистичній звітності (форма 6-зем) як землі природно-заповідного фонду. Як результат, при зміні землекористувачів і землевласників в порядку інвентаризації земельних ділянок змінюється площа об'єктів ПЗФ (наприклад, парки у смт Шкло, смт Немирів).

В межах області є непоодинокі випадки зменшення фактичних площ об'єктів природно-заповідного фонду в зв'язку з прийняттям органами місцевого самоврядування рішень про надання земельних ділянок, незважаючи на природоохоронний статус території (парк «Снопківський», парк імені Івана Франку м. Львові, Самбірський парк, парк ім. Шевченка у м. Стрию, парк у м. Моршині та ін.).

Розподіл земель природоохоронного призначення за землекористувачами, власниками землі наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Розподіл земель природоохоронного призначення у Львівській області за землекористувачами, власниками землі (Ekolohichnyi pasport Lvivskoi oblasti, 2016)

№ з/п	Власники землі, землекористувачі та землі державної власності, не надані у власність або користування	Площа	
		га	%
1	Сільськогосподарські підприємства (усього земель у власності та користуванні)	50,0963	0,04
2	Громадяни, яким надані землі у власність і користування	586,4428	0,51
3	Заклади, установи, організації; промислові та інші підприємства; підприємства та організації транспорту, зв'язку; частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	16180,6715	14,21
4	Природоохоронні установи (об'єкти ПЗФ), землі, надані в постійне користування	29501,4876	25,90
5	Підприємства, установи, організації оздоровчого, рекреаційного призначення	101,2472	0,09
6	Підприємства, установи, організації історико-культурного призначення	253,4997	0,22
7	Лісогосподарські підприємства	64086,9873	56,27
8	Підприємства іноземних інвесторів і спільних підприємств	1,8773	0,002
9	Землі запасу та землі, що не надані у власність та постійне користування в межах населеного пункту	3124,5396	2,74
	РАЗОМ	113886,8493	100

Також на законодавчому рівні не визначено порядок винесення в натуру та обліку в документах землювання меж територій та об'єктів ПЗФ, території яких не вилучені у землевласників та постійних землекористувачів, а входять до їх складу (військові господарства НПП «Сколівські Бескиди» та Яворівського НПП, регіональні ландшафтні парки) (Sukhorska et al., 2015).

Наступною і, мабуть, найбільшою проблемою є відсутність належного і своєчасного фінансування розробки проектів винесення в натуру меж об'єктів природно-заповідного фонду.

Певне зменшення темпів формування нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що характерне для України загалом, значною мірою зумовлене сучасною соціально-економічною ситуацією і потребує розв'язання на державному рівні шляхом внесення певних змін у чинне законодавство, зокрема щодо спрощення порядку створення нових об'єктів ПЗФ в частині погодження з органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади, економічного стимулювання землекористувачів і землевласників до створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду на своїх землях, передбачення у бюджетах всіх рівнів видатків для викупу земельних ділянок для наступного заповідання.

Існуючий показник заповідності (відношення площі земель природно-заповідного фонду до площі області) в області, хоча й більший від середнього по Україні на 1,4%, проте істотно нижчий порівняно з сусідніми європейськими країнами та середнього для Європи. З урахуванням природно-історичних та фізико-географічних особливостей регіону оптимальним на сьогодні для області слід вважати показник заповідності на рівні не менше 10%.

Значну складність вирішення цих питань зумовлює відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи, недосконалість системи управління на загальнодержавному й регіональному рівнях. Природно-заповідний фонд області розподілений і підпорядкований різним відомчим структурам, органам місцевого самоврядування, різним суб'єктам господарської діяльності аж до приватних підприємств. Усе це робить на сьогодні неможливим формування належної вертикальної структури управління, яка б забезпечувала керування і контроль за формуванням та утриманням ПЗФ в регіоні.

Ускладнює стан справ відсутність єдиної системи оплати праці, соціальних гарантій та пільг, належних умов життя і праці працівників установ природно-заповідного фонду, перепідготовки професійних кадрів заповідної справи, кадрової політики і планової перепідготовки фахівців з охорони біорізноманіття. Це не дає змоги забезпечити належне виконання багатofункціональних завдань, які стоять перед заповідною справою в сучасних умовах.

Відсутність необхідних державних інвестицій у розвиток національних природних парків і регіональних ландшафтних парків регіону стримує розвиток рекреаційної галузі, яка може стати основою для екологічно збалансованого (сталого) розвитку області й

створення нових робочих місць з перспективою виходу на рівень самозабезпечення й самофінансування найрозвиненіших об'єктів природно-заповідного фонду.

Недосконалість існуючої законодавчої бази щодо врегулювання питань охорони і забезпечення невиснажливого (сталого) використання природних ресурсів у межах природно-заповідного фонду, відсутність наукового обґрунтування режимів збереження природних комплексів і заходів контролю за їх дотриманням, низький загальний рівень екологічної освіти та інформованості населення призводить до нецільового використання земель природно-заповідного фонду, незаконного залучення їх для різноманітних господарських потреб, у тому числі під будівництво. Особливої гостроти набуває це питання у зв'язку із здійсненням земельної реформи. Крім того, значну кількість земельних ділянок, на яких розташовані території та об'єкти природно-заповідного фонду, не переведено до відповідної категорії земель, а їх межі не встановлено в натурі. Є загроза втрати зарезервованих для подальшого заповідання цінних природних об'єктів.

Висновки

1. Задля поліпшення стану довкілля слід розширити мережу ПЗФ Львівської області за рахунок створення нових екологічних коридорів та біосферних резерватів у Східних Карпатах та Розточчі.

2. ПЗФ має вагомe соціальне значення для оздоровлення людини, тому слід розширити мережу регіональних ландшафтних парків. ПЗФ повинен сприяти збереженню не лише природної, а й історико-культурної спадщини. Для охорони пам'ятних місць варто створювати ландшафтно-меморіальні парки. На вимогу життя в заповідній справі розвивається нова ідея поліфункціонального призначення ПЗФ. Її слід брати до уваги при формуванні екомережі заповідних територій. Така екомережа сприятиме оптимізації взаємовідносин суспільства і природи в різних сферах.

3. Одним із найбільших екологічних наслідків техногенного впливу на біосферу є денатуралізація природних ландшафтів, з якою пов'язане збіднення генофонду й зниження гомеостазу природних екосистем. При такій екологічній ситуації існує небезпека зниження еволюційного потенціалу глобальної біоти. Тому перед ПЗФ стоїть завдання не лише збереження біологічного, екосистемного і ландшафтного розмаїття, а й підтримання спонтанного біогенезу у природі.

Перспективи подальших досліджень. Зараз в регіоні продовжуються дослідження щодо виділення цінних природних і штучних об'єктів, які резервуються під заповідання.

Для охорони природно-ресурсного потенціалу території і підвищення ефективності його використання важливе значення мають питання вирішення проблем вибору оптимальної стратегії і тактики при проектуванні організаційної екологоорієнтованої та економі-

чно виправданій системи управління. При цьому важливо звернути увагу на еколого-економічні заходи збереження й відновлення видового біорізноманіття ландшафтів, провести аналіз економічної ефективності природоохоронних заходів для захисту, стабілізації, покращення та оздоровлення довкілля.

Тенденції розвитку мережі природно-заповідного фонду Львівської області вимагають посилення уваги до комплексних екологічних досліджень її об'єктів. Вирішення проблем комплексного обґрунтування проектів відновлення та охорони типових, еталонних або унікальних ландшафтів, які мають наукову, екологічну, історичну або естетичну цінність, вдосконалення режиму використання природоохоронних територій як соціально-культурних об'єктів, оптимізації мережі природно-заповідного фонду Львівщини та залучення до нього нових територій є першочерговим питанням сьогодення.

Бібліографічні посилання

Ekolohichniy pasport Lvivskoi oblasti. (2016). Kolektyv avtoriv. Lviv, 170 (in Ukrainian).

Informatsiina dovidka shchodo stanu pryrodno-zapovidnoho fondu Lvivskoi oblasti. Rezh. d.: <http://www.ekologia.lviv.ua>. (in Ukrainian).

Materialy do Natsionalnoi dopovidi Ukrainy pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u 2016 rotsi «Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u Lvivskii oblasti v 2016 rotsi». Rezh. d.: http://www.ekologia.lviv.ua/file/monitoring/nacdop_2017.pdf. (in Ukrainian).

Rehionalna tsilova prohrama rozvytku zapovidnoi spravy u Lvivskii oblasti na period 2009–2020 rr. Rezh. d.: <http://www.ekologia.lviv.ua>. (in Ukrainian).

Sukhorska, O.P., Kalyn, B.M., Myho, R.V. (2015). Ridkisini ta znykaiuchi vydy tvaryn na terytorii NPP «Skolivski Beskydy». Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu. 2(36), 113–116 (in Ukrainian).

Received 29.09.2017

Received in revised form 16.10.2017

Accepted 24.10.2017